

## РЕАЛІЗАЦІЯ КІЛЬКІСНОЇ (КВАНТИТАТИВНОЇ) СЕМАНТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ ПРИЙМЕННИКОВИХ ЕКВІВАЛЕНТІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ)

*Стаття продовжує низку публікацій, присвячених проблемі вивчення семантичних можливостей сучасних українських прийменникових еквівалентів як функційних мовленнєвих одиниць.*

*Ключові слова: прийменниковий еквівалент, семантика, відмінок.*

Позиції української мови в сучасному просторі (не лише суто науковому) постають дедалі впевненішими й гострішими. Потрагування тих чи тих лінгвістичних питань є неодмінною складовою невпинного руху мови, держави загалом. Багаторазове звернення до службових частин мови (аналітичних морфем, за іншою теорією) постійно знаходить свого «поціновувача». Так, вивчення прийменникової системи східнослов'янських мов, зокрема української, приваблює лінгвістів своєю неоднозначністю й різноаспектністю. Становлення, розвиток, функціонування, стилістичне маркування, словотвірні можливості тощо прийменників та їхніх еквівалентів у сучасній українській мові є процесом багатовимірним і складним. Наразі питанням прийменників та їхніх еквівалентів присвячено низку наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів (найпомітніші праці І.Вихованця, З.Іваненко, результат роботи Міжнародного проекту з питань вивчення спочатку східнослов'янських, пізніше й інших слов'янських і неслов'янських мов, зокрема це наукові праці А.Загнітка, І.Данилюка, Г.Ситар, І.Щукіної, М.Всеволодової, М.Конюшкевич, Ч.Ляхура та ін.). Однак лишається значна кількість не до кінця розв'язаних нагальних питань, що автоматично робить пропонуване дослідження актуальним, дослідженням «на часі».

Мета нашої роботи полягає у здійсненні семантичної характеристики кількісних (квантитативних) прийменникових еквівалентів. Мета дослідження передбачає розв'язання наступних завдань: 1) дати розуміння прийменникового еквівалента у сучасному мовознавстві; 2) встановити структурні особливості прийменникових еквівалентів квантитативної семантики; 3) дослідити роль і місце допоміжних компонентів у формуванні кількісної семантики; 4) з'ясувати відмінкову «палітру» прийменникових еквівалентів кількісної семантики.

Процес творення новітніх прийменників – явище в українській мові доволі поширене й динамічне, а їхнє число давно перевищує встановлену раніше кількість І.Вихованцем. На сьогодні реєстр прийменників та їхніх еквівалентів в українській мові складає близько 5000 тисяч одиниць (у тому числі ненормативного вживання, русизмів, діалектизмів тощо).

Під прийменниковими еквівалентами (далі – ПЕ) слід розуміти такі функційні одиниці вищого порядку («продукти» морфолого-синтаксичної деривації), що за своїми властивостями й колом семантичних значень близькі до первинних прийменників, однак структурно й лексично складніші.

Семантика ПЕ вимірюється цілісністю лексико-граматичного значення повнозначних словоформ, які входять до його складу, та значенням усіх компонентів словосполучення (мінімальним контекстом), у межах якого він функціонує. Прийменникові еквіваленти допомагають реалізувати відношення між повнозначними словами – компонентами словосполучення, речення. Іноді основний смисл міститься саме у службовому слові, ПЕ.

Традиційно виділяють обставинну семантику прийменників та їхніх еквівалентів як первинну, яку вони можуть реалізовувати в межах мінімального контексту. До вторинних (похідних від обставинних) семантичних груп ПЕ слід віднести атрибутивні як окремий вид семантичних відношень й об'єктні як різновид обставинних. З-поміж обставинних виокремлюють такі підгрупи: локативні, темпоральні, міри і ступеня, способу дії, причини, умови, допусту, наслідку.

Кількісні (або ж квантитативні) відношення належать до обставинних міри і ступеня, однак практика свідчить, що це окремий різновид обставинних значень, досить легко встановлюваний з контексту (див. далі).

Найменшу групу кількісних ПЕ складають поєднані з родовим відмінком одиниці (близько 60): *в (у) кількості, в (у) кількості більш(е) / менш(е), в (у) кількості близько, в (у) кількості від/від...до/від...і до/до, в (у) кількості не більш(е) / менш(е), в (у) розмірі, в (у) розмірі більш(е) / менш(е), в (у) розмірі близько, в (у) розмірі від/від...до/від...і до/до, в (у) розмірі не більш(е) / менш(е), в (у) сумі, в (у) сумі більш(е)/вище/менш(е), в (у) сумі близько, в (у) сумі від/від...до/від...і до/до, в (у) сумі не більш(е)/вище/менш(е), лише до, чисельністю більш(е) / менш(е), чисельністю близько, чисельністю від/від...до/від...і до/до, чисельністю не більш(е) / менш(е), числом близько, ціною більш(е) / вище / менш(е) / нижче, ціною близько, ціною від/від...до/від...і до/до, ціною не більш(е) / вище / менш(е) /*

нижче. Усі ПЕ, за винятком лише до, є аналітичними (багатокомпонентними) параметричними конструкціями з чітко окресленими допоміжними компонентами: синтетичними (однокомпонентними) ПЕ *більш(е), менш(е)*, первинними прийменниками *від, до*, заперечною часткою *не* в постпозиції до головного компонента. У препозиції вживаний первинний компонент *в (у)*, що разом із повнозначною словоформою – іменником *кількість* у дав. в. однини (лексичне значення якого виражає певне число, об'єм, масу) чітко виражає смислові відношення кількості: *Так само було відмовлено генералу П.Скоропадському, що привів до присяги свій повністю український корпус у кількості 40 тис.*

*українських солдатів* (<http://h.ua/story/71323/>). Синтетичний ПЕ *більш(е)* як допоміжний вносить додатковий квантитативний відтінок на позначення перевищення заданого об'єму, величини:

*Артефакти "Титаніка" в кількості більше 300 примірників виставлені на новій виставці, яка відкривається завтра* (<http://www.istpravda.com.ua/short/2010/11/4/2383/>). Відповідно компонент

*менш(е)* вживаний на означення зменшення певної кількості: *Решта видів представлена у кількості менше 1% кожний* ([http://ukrfoto.net/infonp\\_4-118.html](http://ukrfoto.net/infonp_4-118.html)). Первинний компонент *від* указує на початкову кількісну межу: *Класичним використанням солодових екстрактів у кількості від 0,5 – 2,5% від маси борошна є борошняні кондитерські вироби тривалого збереження – пряники, печиво крекер, рулети тощо* (<http://www.harchovyk.com>). Поєднання двох первинних компонентів *від...до* застосовуване у визначенні чітких меж певної величини: *При цьому, зазначається, що окружна виборча комісія утворюється у кількості від 10 до 21 особи з числа представників партій (виборчих блоків) відповідно до черговості надходження пропозицій до відповідних рад*

(<http://www.ya.org.ua/brochure/2001/004/006.htm>). Первинний компонент *до* вживаний на означення кількісної межі: *Цинк у кількості до 39% утворює з міддю твердий розчин L, тобто так звану L-латунь* (Прейс). ПЕ *лише до* вказує на обмежену кількість: *Вміст сірки в якісних вуглецевих сталях за ГОСТом може бути лише до 0,04%* (Прейс). Заперечна частка *не* у функції додаткового компонента вносить однозначність, вказує на певну величину, що не перевищує задану: *Люстрації (у кількості не більше шести) можуть бути чорно-білими або кольоровими* (<http://kvitusja.livejournal.com/9308.html>).

З формою наз. в. уживані такі кількісні ПЕ: *в (у) кількості більш(е) / менш(е) (а)ніж / чим / як, в (у) кількості майже, в (у) кількості не більш(е) / менш(е) (а)ніж / чим / як, в (у) кількості приблизно, в (у) розмірі більш(е) / менш(е) (а)ніж / чим / як, в (у) розмірі не більш(е) / менш(е) (а)ніж / чим / як, в (у) сумі більш(е) / вище / менш(е) / нижче (а)ніж / чим / як, в (у) сумі не більш(е) / вище / менш(е) / нижче (а)ніж / чим / як, чисельністю більш(е) / менш(е) (а)ніж / чим / як, чисельністю не більш(е) / менш(е) (а)ніж / чим / як, ціною більш(е) / вище / менш(е) / нижче (а)ніж / чим / як, ціною не більш(е) / вище / менш(е) / нижче (а)ніж / чим / як.*

Сполучники *(а)ніж, чим, як* у ролі допоміжних компонентів незалежно від семантичної групи мають місце в складі аналітичних ПЕ з наз. в. Їхня семантика виявляється разом із повнозначними компонентами *кількість, розмір, чисельність, число, ціна*, що квантитативну семантику виражають безпосередньо, + синтетичні ПЕ *більш(е), менш(е)* як допоміжні на позначення кількісних смислових відношень з відтінком найвищого ступеня вияву ознаки: *Котельні, що спалюють тверде паливо у кількості більше, ніж 1 тонна на рік, необхідно обладнувати уловлювачами золи, здатними очистити димові гази від золи не менше ніж на 75%* (<http://www.moz.gov.ua/ua/main/docs/?docID=5544>).

Синтетичні ПЕ *більш(е) / менш(е), вище / нижче* у межах аналітичних указують на перебільшення або зменшення певної кількості від заданої: *У разі продажу акцій інвестору за ціною, вище ніж номінальна вартість, емісійна різниця між ціною розміщення акцій та їх номінальною вартістю враховується за балансовим рахунком N 5010 «Емісійні різниці»* (<http://www.uapravo.net/data/base52/ukr52635.htm>).

Первинний компонент, виражений заперечною часткою *не*, уживаний для часткового заперечення перебільшення або зменшення кількості: *... громадяни можуть ввозити на митну територію України продукти харчування для власного споживання на загальну суму не більше як 50 євро на одну особу в таких обсягах: – в упаковці виробника, призначені для роздрібною торгівлі, – у кількості не більше ніж одна упаковка або загальною масою, яка не перевищує двох кілограмів, кожного найменування на одну особу...* ([http://profys.com.ua/info/?id=10&i\\_id=85](http://profys.com.ua/info/?id=10&i_id=85)). Використання допоміжного компонента *приблизно* має відтінок неточності у позначенні кількості: *Надходить повідомлення, що зі сторони залізничного вокзалу рухається натовп кримських татар у кількості приблизно 70 чоловік* (<http://www.ukrcenter.com/forum/message.asp?message>).

Знах. в. уживаний з ПЕ *в (у) кількості більш(е) / менш(е) за, в (у) кількості не більш(е) / менш(е) за, в (у) кількості понад, в (у) розмірі більш(е) / менш(е) за, в (у) розмірі не більш(е) / менш(е) за, в (у) розмірі понад, в (у) сумі більш(е) / вище / менш(е) / нижче за, в (у) сумі не більш(е) / вище / менш(е) / нижче за, в (у) сумі понад, чисельністю понад, числом понад, ціною більш(е) / вище / менш(е) / нижче за, ціною не більш(е) / вище / менш(е) / нижче за, ціною понад*, у складі яких наявний первинний

похідний прийменник *понад*, первинний непохідний прийменник *за*, синтетичні ПЕ *більш(е) / менш(е)*, вторинні прийменники *вище / нижче* в ролі первинних компонентів. Семантика прийменника *понад* полягає у вираженні надмірної кількості: *Марганець у кількості понад 1 % і кремній – понад 0,5 % також є легуючим* (Прейс). Допоміжні компоненти *вище / нижче, більш(е) / менш(е)* реалізують кількісну семантику з генетично первинним прийменником *за* і мають порівняльний відтінок: *Де кілька джерел повідомили, що є домовленості про те, що Юрушев продасть свою частку німцям за ціною вище за номінальну вартість акції* (<http://www.dom2000.com/main/article/id/188>).

ПЕ, що реалізують квантитативні відношення, засвідчують тенденцію до відмінкової й семантичної однозначності. Це зумовлено передусім головним (лексичнозначущим) компонентом аналітичних (багатокомпонентних) ПЕ (іменники *ціною, розміром, кількістю* тощо), які, поєднуючись з первинними прийменниками, сполучниками, синтетичними (однокомпонентними) ПЕ, сприяють вираженню кількісної семантики.

Отож цінність ПЕ полягає в різноманітності семантики, пов'язаної з лексичним значенням вихідного повнозначного компонента, що дає змогу ПЕ передавати найтонші відтінки. Семантика досліджуваних одиниць визначається разом із відмінковою формою керованого слова, тому у власне значення ПЕ слід включити семантичне наповнення відмінка, значення повнозначного компонента аналітичного (багатокомпонентного) ПЕ та значення додаткових елементів.

Пропоноване дослідження – лише незначна кількість того обсягу знань про прийменники та їхні еквіваленти, який містить прийменникова система української мови в цілому. На разі перспективним є вивчення прийменників з урахуванням найближчого контексту, взаємозв'язку і взаємозалежності дієслів і прийменників (післяйменників). Подібне дослідження може бути здійснене як в межах однієї мови, враховуючи, наприклад, стилістичну диференціацію, так і в порівняльному аспекті, зокрема українська прийменникова система й білоруська тощо. Отож перспективи дослідження прийменників та їхніх еквівалентів невичерпні, багатоаспектні, актуальні, насамперед зважаючи на невпинний розвиток, укорінення української мови, повернення до її витоків, першоджерел.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1980. – 285 с.
2. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксичні параметри прийменника / І. Р. Вихованець // Мовознавство. – 1986. – № 6. – С. 17–24.
3. Всеволодова М. В., Кукушкіна О. В., Поликарпов А. А. Русские предлоги и средства предложного типа. Материалы к функционально-грамматическому описанию реального употребления. Кн. 1: Введение в объективную грамматику и лексикографию русских предложных единиц / Под общ. ред. М. В. Всеволодовой. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. – 304 с.
4. Загнітко А. Українські прийменники: інвентар і структура / Загнітко А., Данилюк І., Ситар Г. // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць / укл. А. Загнітко [та ін.]. – Донецьк: ДонНУ. – Вип. 12. – 2004. – С. 41–47.
5. Колодяжний А. С. Прийменник: [матеріали до лекцій з курсу сучасної української літературної мови] / А. С. Колодяжний. – Харків: Вид-во Харківського ун-ту, 1960. – 165 с.
6. Конюшкевич М. Белорусские предлоги и их аналоги: принципы атрибуции при формировании реестра / М. Конюшкевич // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць / укл. А. Загнітко [та ін.]. – Донецьк: ДонНУ. – Вип. 15. – 2007. – С. 142–149.
7. Конюшкевич М. О механизме предложивания знаменательной лексики / М. Конюшкевич // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць / укл. А. Загнітко [та ін.]. – Донецьк: ДонНУ. – Вип. 13. – 2005. – С. 65–70.
8. Куц Н. Семантична еволюція службових слів: на матеріалі сучасних українських прийменникових еквівалентів / Н. Куц // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць / укл. А. Загнітко [та ін.]. – Донецьк: ДонНУ. – Вип. 15. – 2007. – С. 150–154.
9. Лучик А. А. Семантика прислівникових еквівалентів слова української і російської мов / А. А. Лучик – К.: Довіра, 2001. – 218 с.
10. Ляхур Ч. Перспективы лексикографического описания предложной системы славянских языков (на материале польского языка) / Ч. Ляхур // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць / укл. А. Загнітко [та ін.]. – Донецьк: ДонНУ. – Вип. 13. – 2005. – С. 78–80.

#### REFERENCES

1. Vykhoanets' I. R. (1980). *Pryjmennykova sistema ukrains'koi movy* [Prepositional system of Ukrainian language]. Kyev, Nauk. dumka, 285 p.
2. Vykhoanets' I. R. *Semanyko-syntaksychni parametry pryjmennyka* [Semantic-syntactical parameters of preposition]. *Movoznavstvo* [Linguistics], 1986. no 6, pp. 17–24.
3. Vsevolodova M. V., Kukushkina O. V., Polykarpov A. A. (2013). *Russkyye predlohy y sredstva predlozhnoho typu. Materyaly k funktsional'no-hrammatycheskomu opysaniyu real'noho upotreblenyia* [Russian prepositions and facilities of prepositional type. Materials to functional-grammatical description of the real use] vol. 1: *Vvedeniye v ob'ektyvnyiu hrammatyku y leksykohtafyyu russkyykh predlozhnykh edynits* [Introduction to objective grammar and lexicography of Russian prepositional units]. Moscow, Knyzhnyy dom —LYBROKOM I, 304 p.

4. Zahnitko A., Danyliuk I., Sytar H. (2004). *Ukrains'ki pryjmennyky: inventar i struktura* [Ukrainian prepositions: inventory and structure]. *Linhvistychni studii, za red. A.P. Zahnitko*, [Proc. of the Donetsk DonNU —Linguistic Studies], issue 12, pp . 41–47.
5. Kolodiazhnyj A. S. (1960). *Pryjmennyk, materialy do leksii z kursu suchasnoi ukrains'koi literaturnoi movy* [...Preposition, materials for lectures on modern course of Ukrainian literary language]. Kharkiv, Vyd-vo Kharkivs'koho un-tu, 165 p .
6. Koniushkevych M . (2007). *Belorusskye predlohy y ykh analohy, pryntsypy atrybutsyy pry flormyrovanyy reestra* [Byelorussian prepositions and their analogues: principles of ascription at forming register]. *Linhvistychni studii, za red. A.P. Zahnitko*, [Proc. of the Donetsk DonNU —Linguistic Studies], issue 15, pp . 142–149.
7. Koniushkevych M . (2005). *O mekhanizme opredlozhyvanyia znamenatel'noj leksyky* [O About the mechanism of converting into the prepositions of momentous vocabulary]. *Linhvistychni studii, za red. A.P. Zahnitko*, [Proc. of the Donetsk DonNU —Linguistic Studies], issue 13, pp . 65-70.
8. Kusch N. (2007). *Semantychna evoliutsiia sluzhbovykh sliv, na materiali suchasnykh ukrains'kykh pryjmennykovykh ekvivalentiv* [Semantic evolution of official words: on the material of modern Ukrainian prepositional equivalents]. *Linhvistychni studii, za red. A.P. Zahnitko*, [Proc. of the Donetsk DonNU —Linguistic Studies], issue 15, pp . 150-154.
9. Luchyk A. A. (2001). *Semantyka pryslivnykovykh ekvivalentiv slova ukrains'koi i rosij's'koi mov* [Semantic of adverbial equivalents of word in Ukrainian and Russian languages]. Kyev, Dovira, 218 p .
10. Liakhur Ch. (2005). *Perpektyvy leksekohrafycheskoho opysanyia predlozhnoj systemy slavianskykh iazykov (na materyale pol'skoho iazyka)* [Prospects of lexicographic description of the prepositional system of slavonic languages (on the material of Polish)]. *Linhvistychni studii, za red. A. P. Zahnitko*, [Proc. of the Donetsk DonNU —Linguistic Studies], issue 13, pp . 78-80.

#### СПИСОК ДЖЕРЕЛ

- Голубева Т. Від автономії до незалежності : «рожеві мрії» Центральної Ради // <http://h.ua/story/71323/>  
 Державні санітарні правила для підприємств хлібопекарської промисловості від 28.03.2006 // <http://www.moz.gov.ua/ua/main/docs/?docID=5544>  
 Енциклопедія України : Інформація про село Тростянець // [http://ukrfoto.net/infonp\\_4-118.html](http://ukrfoto.net/infonp_4-118.html)  
 Зміни та доповнення до Інструкції з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами установ комерційних банків України від 16.12.1998 № 520 // <http://www.uapravo.net/data/base52/ukr52635.htm>  
 Інтернет-видання «Живой журнал» // <http://kvitusja.livejournal.com/9308.html> М олодіжна альтернатива // <http://www.ya.org.ua/brochure/2001/004/006.htm> Портал нерухомості «Dom 2000» // <http://www.dom2000.com/main/article/id/188>  
 Портал харчової промисловості «Харчовик» // <http://www.harchovyk.com>  
 Прейс Г. О. Технологія металів та інших конструкційних матеріалів / Г. О. Прейс. – К. : Вища шк., 1973. – 510 с.  
 Туристична компанія «Профіс» // [http://profys.com.ua/info/?id=10&i\\_id=85](http://profys.com.ua/info/?id=10&i_id=85)  
 Інтернет-видання «Українська правда, Історична правда» від 18.09.2015 // <http://www.istpravda.com.ua/short/2010/11/4/2383/>  
 Український центр // <http://www.ukrcenter.com/forum/message.asp?message>

*The article the row of publications, devoted to the problem of study of semantic possibilities of the modern Ukrainian prepositional equivalents as functional units.*

*Keywords: prepositional equivalent, semantics, case.*